

Geen identiteit zonder oriëntatie in de tijd

Over de noodzaak van chronologie

MARIA GREVER

No Identity without Temporality. Why We Need Chronologies

Recently, the Dutch National History Museum launched a concept of five theme-worlds that would serve as the outline of Dutch history. Critics assume that this concept is at loggerheads with a clear chronology; in their view the museum will become a postmodern stew. This contribution investigates the extent to which this critique makes sense. One of the reasons for the critique is that the five-worlds-concept seems to abstract temporality. Indeed, in some theme-worlds different phenomena are gathered under one umbrella. In which case a coherent story with a clear temporality becomes impossible and visitors will get lost. Another reason for the critique is that the concept does not fit the temporality of national political history. There are indeed two theme-worlds which focus on climatic and social-economic processes. However, that does not contradict a chronology, it only indicates a different temporality.

In de discussies over het Nationaal Historisch Museum (NHM)¹ wordt vaak vanzelfsprekend uitgegaan van enthousiaste, onderlegde en gezonde bezoekers die een historische sensatie ondergaan bij het kijken naar Romeins aardewerk of een batiklap, die diep onder de indruk raken van een stokje waarop een politieke leider uit de zeventiende eeuw steunde toen hij naar het schavot werd gebracht, die zich stortten op digitale technieken waarmee ze meer te weten komen van een groot schilderij waarop mannen met hoge hoeden staan afgebeeld die een of andere vrede in Nijmegen ondertekenen, en die het fantastisch vinden om vragen te beantwoorden bij vitrines en oude objecten, zoals ‘Zag deze kast er altijd zo uit?’

Maar bezoekers komen ook om andere mensen te zien en zijn niet in alle exposities geïnteresseerd. Ze worden moe van het kijken of van de drukte, ze gaan zitten, staan op, komen in opstoppingen, luisteren naar uitleg van een gids, vervelen zich of begrijpen de pointe niet. Wat gebeurt er eigenlijk met mensen in een museum? Net als bij een geschiedenisles ervaren ze in elk geval duur (kort, lang) en intensiteit (leeg, vol). Maar anders dan in een klaslokaal, *bewegen* ze zich door een gebouw. Dat heeft effecten op de kennisverwerving.²

¹ Het NHM kan beter *Nederlands* Historisch Museum genoemd worden. Zie voor de argumenten mijn lezing ten behoeve van het debat over NHM in Theater Lux, Nijmegen 22 juni 2009: ‘Hoe historisch wordt het Nationaal Historisch Museum?’ Te raadplegen onder www.fhk.eur.nl/english/chc/publications/g/

² Er is veel onderzoek gedaan naar publieksbereik van musea, ook door musea zelf. Voor een grootschalig onderzoek zie Frank Huysmans en Jos de Haan, *Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed. Het culturele draagvlak 7* SCPB

Wandelend door de ruimtes, gestuurd door de routing en de tentoongestelde objecten, ondersteund door tekstborden en geluid, geven bezoekers betekenis en proberen ze een verhaallijn te maken. Hoe prachtig en intrigerend een museum ook kan zijn, er zijn grenzen aan de tijdsduur van een bezoek en aan de intensiteit ervan, niet alleen door de openingstijden maar ook wat je als bezoeker fysiek en geestelijk aankunt. Zien, luisteren, lezen, aanraken, een museumbezoek kan een totaalervaring zijn maar ook uitputtend en desoriënterend.

Het NHM richt zich op een uiteenlopend en breed publiek. Gezien de pedagogische doelstelling van dit museum – het bevorderen van historisch besef en de kennis over de geschiedenis van Nederland³ – zullen leerlingen een belangrijke doelgroep zijn. In het bijzonder kinderen van 10-14 jaar. Zij vormen immers de groep op de basisschool en de onderbouw van het voortgezet onderwijs die de canoncommissie in 2006 op het oog had voor de canon. We willen graag dat zij geboeid raken, nieuwsgierig worden en – natuurlijk – kennis en inzichten opdoen over de Nederlandse geschiedenis. Verschillende opinieleiders – zoals SP politicus Jan Marijnissen – hebben gepleit voor het aanbrengen van DE chronologie in het NHM. In die argumentatie zit een dubbele boodschap: DE chronologie zou HET beste overzicht bieden van de Nederlandse geschiedenis en tegelijkertijd DE beste routing zijn door het NHM. Criticasters veronderstellen dat het museale concept van de vijf werelden in het visiedocument van Valentijn Byvanck en Eric Schilp strijdig is met chronologie en dat het NHM dreigt te ontaarden in postmoderne hutspot.⁴ Deze bewering berust op een misverstand. In de vijf werelden kan in principe best gewerkt worden met chronologieën. In deze bijdrage zal ik daarom enkele tijdsbegrippen kort uitleggen en vervolgens ingaan op het belang van tijdmarkeringen voor het creëren van betekenis en samenhang in historische vertogen, inclusief historische musea.

Tijdsbesef en historisch besef

Het *historische* aan het NHM is in de kern de oriëntatie op de tijd, het verleden in relatie tot heden en toekomst. Maar hoe historisch verantwoord de exposities ook zijn en welke prachtige tijdsbalken er zijn bedacht, het NHM

(Den Haag 2007). J.P. Sigmond en E. Sint Nicolaas, *Kijken naar geschiedenis. Onderzoeken en tentoonstellen van historische voorwerpen* (Zwolle 2005) wijden een korte paragraaf aan de bagage van de bezoekers. Onderzoek naar voorkennis en kennisverwerving bij museumbezoek staat minder centraal. Aan de Erasmus Universiteit Rotterdam onderzoeken we in het kader van een NWO programma onder meer de ‘entrance narratives’ van leerlingen die met erfgoed in aanraking komen. Zie http://www.fhk.eur.nl/english/chc/nwo_program_heritage_education/

³ Atzo Nicolai, ‘Voorwoord’, in Stuurgroep Nationaal Historisch Museum, *Bouwstenen Nationaal Historisch Museum* (Arnhem 2008) 3.

⁴ Valentijn Byvanck en Eric Schilp, *Het Nationaal Historisch Museum stimuleert de historische verbeelding* (Arnhem 2008) 44-53. Jan Marijnissen, ‘Nationaal Historisch Museum dreigt postmoderne hutspot te worden’, [www.sp.nl/nieuwsberichten/\(12 mei 2009\)](http://www.sp.nl/nieuwsberichten/(12%20mei%202009)). Zie ook Maria Grever, ‘Geschiedenis is meer dan een stel jaartallen op een rij’, *Trouw*, 19 mei 2009.

zal niet aanslaan als jongeren weinig weten van geschiedenis. Historisch besef wordt niet door een of twee bezoeken aan het NHM bijgebracht. Dat vereist begeleiding op school. Een museum heeft de meerwaarde om het verleden aanschouwelijk te maken en dat je weggaat met het gevoel: hier wil ik meer van weten! Het NHM kan nooit een school vervangen.

Maar wat bedoelen we precies met historisch besef en hoe verhoudt dit begrip zich tot tijdsbesef? Laat ik beginnen met het laatste begrip. Tijdsbesef heeft betrekking op het dubbele tijdsbegrip: het besef van het contrast tussen de subjectief ervaren tijd (ervaring van tempo, duur en intensiteit) en de objectief meetbare tijd (de kosmologische of klokkentijd).⁵ Het begrip wijst zowel op een besef van tijdsduur, als op kennis van ordinale tijd (voor en na) en metrische tijd (minuten, dagen, weken). Zo beschreef Loe de Jong dat de Duitse bezetting weliswaar vijf jaar duurde (objectief meetbare tijd) maar dat de bezettingsjaren in de beleving van veel mensen erg lang duurde (subjectief ervaren tijd). De ervaring dat de tijd traag verliep tijdens Tweede Wereldoorlog kan duiden op een intensieve beleving van de gebeurtenissen, maar ook op gevoelens van benauwdheid.⁶

Historisch besef is een besef dat we leven in een continuüm van de tijd, verbonden met al wat geweest is, en dat we oog krijgen voor continuïteit en van verandering. Gevoelig zijn voor anachronismen is een aanwijzing voor (ontluikend) historisch besef.⁷ De doorbraak van historisch besef in de achttiende eeuw – dat verleden, heden en toekomst niet meer gelijksoortig zijn – impliceerde volgens Gadamer een van de grootste revoluties van de moderne tijd, omdat daarmee het gezag van de traditie werd ondermijnd.⁸

Tijdsbesef is een noodzakelijke voorwaarde voor historisch besef. Anders begrijpen we niet wat het betekent dat de Opstand tegen de Spanjaarden van 1568 tot 1648 heeft geduurd, kunnen we geen tijdvakindelingen met karakteristieken hanteren en kunnen we ook niet beoordelen wat bleef en wat veranderde. Het denken in termen van tijdvakken of breukvlakken heeft betrekking op *historische tijd*. Historische tijd is het resultaat van de bewerking van subjectieve en objectieve tijd door historici in de vorm van tijdsbalken, canons, breukvlakken, periodisering met karakteristieken (Renaissance, Industrialisatie), labels en logo's.⁹ De klassieke indeling in oudheid, middel-

⁵ Maria Grever en Harry Jansen (eds.), *De ongrijpbare tijd. Temporaliteit en de constructie van het verleden* (Hilversum 2001) en Maria Grever, *De encenering van de tijd* (Rotterdam 2001). Zie ook H.W. von der Dunk, 'Tijd en cultuur in de twintigste eeuw', in: idem, *Elke tijd is overgangstijd. Opstellen over onze omgang met de geschiedenis* (Amsterdam 1996) 96-117.

⁶ L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 4 Mei '40 - Maart '41 eerste helft* (Den Haag 1972) v.

⁷ P.B.M. Blaas, *Anachronisme en historisch besef. Momenten uit de ontwikkeling van het Europees historisch bewustzijn* (Den Haag 1988) ix.

⁸ Er is een grote hoeveelheid literatuur over historisch besef. Een van de belangrijkste klassieke auteurs is Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten* (Frankfurt am Main 1979). Voor een bibliografie zie Grever en Jansen (eds.), *De ongrijpbare tijd*. De aanhaling van Gadamer staat in Peter Seixas, 'Introduction', in: idem (ed.), *Theorizing Historical Consciousness* (Toronto 2004) 3-20.

eeuwen, nieuwste tijd, of de tijdvakken zoals Arie Wilschut heeft ontworpen voor de commissie De Rooy, zijn voorbeelden van historische tijd.¹⁰

Onderzoek naar de relatie tussen leeftijd en tijdsbesef als voorwaarde voor historisch besef is sinds de jaren zestig en zeventig nauwelijks verder gekomen. Ook de Duitse geschieddidacticus Bodo von Borries komt tot die conclusie.¹¹ In een overzichtsartikel analyseert hij hoe twee benaderingen in het onderzoek naar de ontwikkeling van tijdsbesef zijn vast gelopen: de ene groep theoretici ging uit van een proces van rijping – tijdsbegrip ontwikkelt zich organisch en geleidelijk –, anderen hanteerden het socialisatiemodel met een verondersteld grote rol van opvoeders, docenten en didactici. Ondanks verschillende opvattingen worden toch enkele conclusies algemeen aanvaard die ook in enkele latere studies van psychologen terugkomen.¹²

De ontwikkeling van tijdsbesef begint tussen 0-3 jaar. Er is weinig differentiatie tussen verleden, heden, toekomst. Kinderen leven voornamelijk in het heden, ze overzien de toekomst van een dag nog net. Regulering van de tijd gebeurt via de verzorgers. Een belangrijke volgende fase is de taal die een conceptuele dimensie aan het tijdsbesef toevoegt.¹³ Kinderen begrijpen tijdmarkeringen als 'snel, morgen, vandaag, dadelijk, nu en wanneer'. De tijd wordt geïnternaliseerd en autonoom; verleden, heden en toekomst krijgen meer gezicht; de mogelijkheid van het ervaren van duur is gevestigd. Rond hun vierde jaar leren ze de tijdwoorden: minuut – uur – dag. Deze tijdsaanduidingen worden voor de jongste kinderen op de basisschool verbonden met activiteiten en concrete ervaringen. De nationale kalender is daarbij een belangrijke ondersteuning: in Nederland loopt deze van Sinterklaas, Kerstmis,

⁹ Paul Ricoeur, *Time and Narrative*. III (Chicago en Londen 1988) 104-126 en Koselleck, *Vergangene Zukunft*, 133. Zie voor een beknopte uitleg van historische tijd ook Jan van der Dussen, 'De tijd in perspectief. Zoeken naar een oriëntatie in de geschiedenis', in Grever en Jansen (eds.), *De ongrijpbare tijd*, 17-34 en Grever, *De encscenering van de tijd*, 9-10.

¹⁰ Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming, *Verleden, heden en toekomst* [Advies] (Enschede 2001).

¹¹ Bodo von Borries, "'Reifung" oder "Sozialization" des Geschichtsbewußtseins? Zur Rekonstruktion einer vorschnell verschütteten Kontroverse', *Geschichtsdidaktik* 12 (1987) 143-159. Meer recente publicaties zijn: William Stow en Terry Haydn, 'Issues in the Teaching of Chronology', in: James Arthur en Robert Philips (eds.), *Issues in Teaching History* (Londen 2000) 83-97; Ian Dawson, 'Time for Chronology? Ideas for Developing Chronological Understanding at Secondary Level', *Teaching History* 117 (December 2004) 14-24.

¹² Het befaamde handboek van Leo Dalhuisen, P.A.M. Geurts en Joop Toebes (eds.), *Geschiedenis op school in theorie en praktijk* (Groningen 1976) wijdt een paragraaf aan de ontwikkeling van het tijdsbegrip. Ze baseren zich op de studies van Heinrich Roth, Jean Piaget en Piet Fontaine. Piaget richtte zich niet op geschiedenisonderwijs maar zijn studies bieden interessante aanknopingspunten voor het leren van geschiedenis, zoals het ontstaan van tijd- en ruimtevoorstellingen, getalvoorstelling, wereldbeeld, moreel oordeel, nationale identiteit. Dat tijdsbegrip leeftijdgebonden zou zijn, wordt recentelijk meer gerelativeerd. Zie Stow en Haydn, 'Issues in the Teaching of Chronology', 89-90.

¹³ Calvin Colarusso, 'The Development of Time Sense in Adolescence', *Psychoanalytic Study of the Child* 43 (1988) 179-198.

Pasen, Koninginnedag tot 4 en 5 mei. Ze gaan beseffen dat Sinterklaas volgend jaar weer komt en dat oma ouder is dan moeder, maar hoeveel jaar geleden de stoommachine werd uitgevonden begrijpen ze nog niet. Kinderen denken overigens eerder in aanduidingen van plaats dan in de tijd. Ruimtelijke verwijzingen zijn concreter dan temporele.¹⁴

De moeilijkste stap voor kinderen schijnt de overgang van tijdwoorden naar chronologie te zijn, om jaartallen in de juiste volgorde te zetten. Deze stap wordt ergens gezet tussen 9 en 11 jaar. Tussen 13 en 15 jaar is het tijdsbesef bij jongeren min of meer compleet. Dan kunnen ze begrijpen hoe lang geleden de Julius Caesar leefde en hoeveel jaren later de Reformatie begon. Overigens is de puberteit een belangrijke natuurlijke markering in hun eigen levensloop, dan ontstaat het besef van een biologische klok.¹⁵ Geleidelijk aan gaan jongeren hun kindertijd opvatten als een voorbije tijd, als verleden. Dit soms pijnlijke proces maakt deel uit van de zoektocht naar een identiteit en stimuleert een meer persoonlijk getint historisch besef.

Volgens de studies van ruim dertig jaar geleden zijn er weinig verschillen in sociale achtergronden tussen kinderen als het gaat om de ontwikkeling van tijdsbesef; dat is wel het geval ten aanzien van de seksen: jongens schijnen het tijdsconcept sneller aan te leren dan meisjes.¹⁶ Modern empirisch onderzoek zou echter wel eens tot andere inzichten komen als het gaat om tijdsbegrip en historisch besef. De groepen zijn nu heel anders van samenstelling (meer gelijke sekseverhoudingen op basisscholen en het voortgezet onderwijs; aanwezigheid van eerste en tweede generatie migranten) en de interactie tussen docent en leerlingen is fundamenteel veranderd.

Met de voltooiing van het tijdsbesef is ook de basis gelegd voor historisch besef. Volgens didacticus Piet Fontaine is het eerste historisch onderscheid dat op de basisschool wordt geleerd het verschil tussen 'vroeger' en 'nu'. De verst verwijderde tijdvakken worden het eerste als verschillend van de eigen tijd ervaren, daarna, rond hun elfde jaar, zijn kinderen in staat om meer subtiele onderscheidingen aan te brengen. Fontaine stelt dat deze uitkomst de leer van de ontwikkelingspsycholoog Jerome Bruner bevestigt dat het kind leert van contrasten.¹⁷ Interessant is dat het WRR-onderzoek van Kees Ribbens en mij uit 2007 naar de historische interesse van jongeren hierbij aansluit.¹⁸

Met behulp van een vragenlijst hebben we in 2006 een pilot-onderzoek uitgevoerd onder 678 jongeren in Rotterdam, Greater Londen en de stadsregio Lille in hun formatieve fase (14-18 jaar); daarnaast voerden we in 2006 en 2007

¹⁴ P.F.M. Fontaine, 'Het kind en zijn tijd', *Kleio* 15 (1974) nr. 12, 917-931, 927-928.

¹⁵ Colarusso, 'The Development of Time Sense', 181 en 188; Paul H. Seton, 'The Psychotemporal Adaptation of Late Adolescence', *Journal of the American Psychoanalytic Association* 22 (1974) 795-819.

¹⁶ Fontaine, 'Het kind en zijn tijd', 920.

¹⁷ Jerome Bruner, *The Process of Education* (Cambridge Mass. 1965) en idem, *Towards a Theory of Instruction* (Englewood Cliffs 1968).

¹⁸ Maria Grever en Kees Ribbens, *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (Amsterdam 2007). Tot dezelfde conclusie komen Stow en Haydn, 'Issues in the Teaching of Chronology', 92.

gesprekken met groepjes Rotterdamse leerlingen. De historische interesse van deze leerlingen richt zich op twee ver uiteen liggende perioden: de oudste tijd (in Azië, Mesopotamië, Egypte, Griekenland en Rome) tot 500 en de moderne tijd (1900-2005).¹⁹ De twintigste eeuw blijkt significant het meest populair, direct gevolgd door de oudheid (tabel 1). De Caribisch Nederlandse leerlingen vinden de oudste periode het boeiendst; de Marokkaans Nederlandse leerlingen interesseren zich significant het minst voor de oudste periode, het meest voor de twintigste eeuw en ze tonen van alle groepen de meeste interesse voor de negentiende eeuw. Opvallend is de geringe interesse voor de tussenliggende perioden: de middeleeuwen en vooral de vroegmoderne tijd. De interesse voor tijdvakken is overigens seksspecifiek. Meisjes zijn in ons onderzoek duidelijk meer geïnteresseerd in de oudste periode dan jongens (tabel 2); ze hebben ook meer interesse voor de middeleeuwen. Jongens vinden de twintigste eeuw significant interessanter.

Resultaten van andere studies laten zien dat jonge kinderen van 6-12 jaar vooral geïnteresseerd zijn in de middeleeuwen maar dat de interesse voor de moderne tijd stijgt bij de leeftijdsgroep van 12 jaar en ouder.²⁰

Tabel 1 Wat vind jij de meest interessante periode in de geschiedenis? Leeftijd 14-18
Naar herkomstland (significant) (procenten per rij)

NEDERLAND %	oudste periode tot 500	middeleeuwen	vroegmoderne periode	19e eeuw	20e eeuw 1900-2005	anders	[n]
autochtonen	30.3	16.9	3.4	3.4	35.9	10.1	[89]
Surinaams- & Antilliaans-Ned.	47.2	8.3	2.8	5.6	25.0	11.1	[36]
Marokkaans-Ned.	17.1	7.3	0.0	14.6	48.8	12.2	[41]
Turks-Ned.	22.7	15.9	6.8	0.0	31.8	22.7	[44]
Totaal	29.0	13.3	3.3	5.2	35.7	13.3	[210]

© Grever/Ribbens

¹⁹ Deze uitkomsten golden ook voor de leerlingen uit Greater Londen en de regio Lille. Grever en Ribbens, *Nationale identiteit*, 128-132.

²⁰ Von Borries, "Reifung" oder "Sozialization", 143.

Tabel 2 Wat vind jij de meest interessante periode in de geschiedenis? Leeftijd 14-18
Naar sekse (significant) (procenten per rij)

NEDERLAND %	oudste periode tot 500	middeleeuwen	vroegmoderne periode	19e eeuw	20e eeuw 1900-2005	Anders	[n]
jongens	22.4	10.5	1.3	1.3	42.1	22.4	[76]
meisjes	33.1	15.0	3.8	7.5	32.3	8.3	[133]
Totaal	29.2	13.4	2.9	5.3	35.8	13.4	[209]

© Grever/Ribbens

Deze uitkomsten bevestigen ten dele het onderzoek *Youth and History* dat in 1997 in 27 Europese landen werd uitgevoerd. De populariteit van de perioden was toen als volgt:

1. periode na 1945
2. 1800-1945
3. oudheid
4. middeleeuwen
5. vroegmoderne tijd

Hoewel oudheid ook hier hoog scoort en vroegmoderne tijd laag, is minder sprake van een contrast tussen twintigste eeuw en oudheid. Een mogelijk oorzaak is dat de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw bij elkaar zijn gevoegd, waardoor leerlingen die periode ook hoog waarderen en de oudheid er minder uitspringt.²¹

Het is intrigerend dat de interesse voor twee uiteen liggende periodes parallel loopt met de uitkomsten van een ander onderzoek. De Amerikaanse socioloog Eviator Zerubavel verrichtte enkele jaren geleden een vergelijkend onderzoek naar de inrichting van nationale kalenders in 191 landen; hij inventariseerde hoeveel feesten en gedenkdagen daarop staan en naar welk verleden ze verwijzen.²² De officiële dagen vormen samen een commemogram. De religieuze en seculiere nationale feestdagen op die kalenders verwijzen vrijwel steeds naar twee *hot periods*: gebeurtenissen in een ver verleden (ca. 500 vóór en 500 ná Chr.) die betrekking hebben op godsdienst (zoals Christendom, Islam) en gebeurtenissen van een meer nabij verleden die gaan over de totstandkoming van moderne natiestaten sinds de late achttiende eeuw. Daartussen bevinden zich lege perioden, zogenaamde *empty stretches*.

De kalenders zijn een soort cognitieve kaarten die de nationale identificatie structureren. Elke kalender representeert de uitkomst van concurrerende

²¹ M. Angvik en Bodo von Borries (eds.), *Youth and History*. Volume A (Hamburg 1997) A 221 en A 447. Over sekse werd op dit punt niets gezegd.

²² Eviator Zerubavel, *Time Maps. Collective Memory and the Social Shape of the Past* (Chicago 2003) 326 en 330; Idem, 'The Standardization of Time. A Sociohistorical Perspective', *American Journal of Sociology* 88 (1982) 1-23.

verhalen van (belangen)groepen. Zerubavel wijst op de temporele grondstructuur achter deze kalenders die mede zorgen voor de stabiliteit van een land. Vermoedelijk beïnvloeden deze nationale kalenders het historisch besef van jongeren. Ze spelen immers een grote rol in het jaarritme van de scholen. De interesse voor de oudste periode wordt wellicht verbonden met oude mythische verhalen over woonland, herkomstland en godsdienst die gerevitaliseerd worden door de kalenders. Deze geschiedenis lijkt tegemoet te komen aan een verlangen naar continuïteit van de gemeenschap waartoe iemand behoort, ze biedt de mogelijkheid om de status van de identiteit van die gemeenschap te verhogen en te consolideren door deze ver terug te projecteren in de tijd.

Gezien de uitkomsten van bovenstaande studies is het zeer de vraag of het wel effectief is om aan kinderen van 10-14 jaar alleen de geschiedenis van de straat, de stad en het woonland te doceren. Een didactisch argument van de canoncommissie – niet gebaseerd op enig empirisch onderzoek – om zich te beperken tot nationale geschiedenis was: ‘Zoek het dicht bij huis. Voor het jonge kind begint de grote buitenwereld om de hoek’.²³ Kinderen zijn echter heel nieuwsgierig naar het buitenissige. Ze houden van sprookjes en vreemde culturen. Reizen door tijd en ruimte vinden ze prachtig. Bovendien, lokale geschiedenis overstijgt de eigen wijk of stad, eenvoudigweg omdat vrijwel elke straat in Nederland een geschiedenis heeft met een Europese en internationale context.²⁴ Dat heeft de canoncommissie zich natuurlijk ook gerealiseerd, vandaar de metafoer van de vensters. Maar om deze ruimtelijke vertakkingen van de lokale en nationale geschiedenis werkelijk te kunnen begrijpen zul je kinderen ook vóór hun 14^e jaar iets moeten leren over de geschiedenis van Europa en de wereld.

Verhaal, tijd en identiteit

Laten we nu eens ingaan op de relatie tijd en identiteit. Identiteit en geschiedenis zijn nauw met elkaar verweven.²⁵ Om te bepalen wie ze zijn richten mensen en groepen zich – al of niet bewust – tot het verleden. Aan de hand van historische informatie vertellen we wie ‘we’ zijn, welke grenzen tussen ons en de ander zijn getrokken in de loop der tijd, en wat verschillen en overeenkomsten zijn. Maar mensen hebben niet één vastomlijnd verleden. Afhankelijk van de context, vertellen we een verhaal over onszelf dat betrekking kan hebben op familie en vrienden, vereniging en beroep, religie en levensbeschouwing, woonplaats en land enzovoorts. De beleving, presentatie, toeschrijving en toe-eigening van identiteiten vormen een continu doorlopend

²³ Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon, *Entoen.nu. De canon van Nederland* [Advies] (Den Haag 2006) deel A, 31.

²⁴ Maria Grever, Ed Jonker, Kees Ribbens en Siep Stuurman, ‘Het behouden huis. Een commentaar op De canon van Nederland’, in: idem, *Controverses rond de canon* (Assen 2006) 112-113.

²⁵ Zie voor definities van (nationale) identiteit en identificatie hoofdstuk 1 Grever en Ribbens, *Nationale identiteit*, 11-34.

proces dat gekleurd wordt door sekse, sociale achtergrond, etniciteit, opleiding, leeftijd. Elke persoonlijke levensgeschiedenis – hoe beknopt ook – combineert elementen van verschillende, deels overlappende, sociale kaders waarin iemand participeert. In die zin omvat het begrip identiteit zowel persoonlijke als collectieve aspecten die in de loop der tijd andere accenten krijgen maar in hun geheel een geschiedenis vormen. Zodoende kan een persoon verschillende verhalen vertellen over zijn of haar leven.

Diverse historici geven aan dat mensen en groepen hun identiteit niet ‘vinden’, maar dat zij hun identiteit vormen ‘in een reconstructie van het verleden vanuit hun visie op het heden en met het oog op de toekomst.’²⁶ Deze dynamische benadering van het begrip identiteit wordt in het publieke debat niet of met grote moeite geaccepteerd. Identiteit is echter een product van geschiedenis, de vorming voltrekt zich als een contextueel en situationeel proces. Een paradoxaal kenmerk van identiteit is dat er sprake is van continuïteit en verandering. Er is een ontwikkeling in de tijd, maar ook een mate van gelijk blijven.²⁷ Als alles verandert, is er geen identiteit.

Identiteiten zijn niet alleen in het spel bij personen en groepen, ook entiteiten als bedrijven, steden, landen, sociale bewegingen hebben een identiteit die in de loop der tijd kan veranderen. Entiteiten worden door historici gelokaliseerd in de tijd en krijgen in de geschiedschrijving een identiteit. De identiteit van bijvoorbeeld Den Haag wordt mede bepaald door de historische context waarin deze stad zich heeft ontwikkeld.

Identiteit krijgt gestalte in het verhaal. Dat geldt ook voor de inrichting van een museum, want een museum is een soort metaverhaal – een combinatie van verhalen. Ook dan is de temporele oriëntatie van groot belang. In het verhaal wordt de subjectief ervaren tijd en de objectief meetbare tijd verwerkt doordat historici een begin, midden en einde bepalen, en plots creëren. Zo wordt een gebeurtenis meestal pas later een historische gebeurtenis door de taal die historici in hun geschiedschrijving gebruiken. Arthur Danto geeft als voorbeeld de volgende zin: ‘De dertigjarige oorlog begon in 1618’.²⁸ In 1618 wist niemand dat een oorlog was begonnen noch dat deze oorlog later is gekarakteriseerd door zijn lengte. Beide inzichten komen vanuit een achteraf-perspectief tot stand, als de oorlog is afgelopen. Ik kom hier nog op terug.

Periodiseren – het maken van bepaalde chronologieën – is een van de kerntaken van historici. Door ontwikkelingen in de tijd te laten zien, proberen we greep te krijgen op het immense verleden. Dat gebeurt diachronisch – via

²⁶ Hermann Lübbe, *Geschichtsbegriff und Geschichtsinteresse. Analytik und Pragmatik der Historie* (Basel 1977); Emile Angehrn, *Geschichte und Identität* (Berlin 1985); Chris Lorenz, *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis* (Amsterdam 1987) 255-262; Ton Nijhuis, *Structuur en contingentie. Over de grenzen van het sociaal-wetenschappelijk verklaringsideaal in de Duitse geschiedschrijving* (Assen 1996) 127.

²⁷ Chris Lorenz, ‘Towards a Theoretical Framework for Comparing Historiographies. Some Preliminary Considerations’, in: Seixas, *Theorizing Historical Consciousness*, 25-48, 31; Maria Grever, ‘Nationale identiteit en historisch besef. De risico’s van een canon in een postmoderne samenleving’, in: Grever, *Controverses rond de canon*, 29-58.

²⁸ Arthur Danto, *Narration and Knowledge* (New York 1985) 152.

een langetermijnperspectief – én synchronisch – de uitdieping van tijdvakken. Historici respecteren de chronologie, maar de strikte tijdsvolgorde vanaf het jaar 0 levert natuurlijk geen inzicht op. In dat geval blijven we steken in een inhoudsloze kroniek. Betekenisgeving gebeurt door de koppeling van feiten en door accenten te leggen in de tijd. De combinatie van jaartallen is niet neutraal maar drukt een visie uit. Bepalend is ‘het perspectief van de historicus die achteraf vooruitziet’, aldus geschiedtheoreticus Piet Blaas.²⁹ Anders gezegd: historici kennen de uitkomst van de ontwikkeling en maken op basis van hun perspectief op het verleden een zinvolle samenhang tussen in de tijd uiteenlopende gebeurtenissen met flashbacks of thematische uitdiepingen. Zo kan de samenhang bij een geschiedenis over de Eerste Wereldoorlog de Frans-Duitse controverse zijn. Je kunt beginnen met het einde in 1918, daarna teruggaan naar de Frans-Duitse oorlog in 1870 of naar 1806 met de Napoleontische overwinning op Pruisen en deze als voorgeschiedenis presenteren van het uitbreken van de oorlog in 1914.

In 2003 heeft Jonathan Carter een interessante uitspraak gedaan in een artikel over de rol van tijd in narratio’s: ‘There is no escape from temporal indications’.³⁰ Hoe abstract een betoog ook is, zo redeneert hij, het temporele perspectief ontbreekt nooit. Zijn semiotische benadering is geïnspireerd door het boek van David Carr, *Time, Narrative, and History* uit 1986.³¹ Handelingen en gebeurtenissen in het dagelijks leven zijn van zichzelf verhalend en temporeel: ze voltrekken zich in de tijd en verwijzen naar andere handelingen en gebeurtenissen in heden en verleden. Eigenschappen die we vaak exclusief associëren met verhalen zijn in feite eigenschappen van het leven zelf. Vandaar dat verhalen en plots niet zo maar aan het verleden kunnen worden opgelegd.³² Het verleden zit vol met verhalen van menselijke drama’s en overwinningen met kleine en grote gevolgen. De historicus, maar ook de curator van een historisch museum, selecteert en combineert deze verhalen die elk een begin, midden en einde bevatten. Sommige van deze markeringen worden uitvergroot in het metaverhaal van de geschiedschrijving of het museumplan.

Je kunt de hele geschiedenis van Nederland bijvoorbeeld opvatten als een metaverhaal met een golvende tijdslijn, zoals Jonathan Israël heeft gedaan met zijn prachtige boek *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness and Fall 1477-1806*. Sommige gebeurtenissen hebben potentieel een sterk verhalende kracht en worden daarom als tijdmarkeringen gemakkelijker in het collectieve geheugen gegrift dan andere: politieke moorden, revoluties, stakingen, overwinningen, kroningen en huwelijken van koningen, aanslagen, de val van een politiek systeem. Ze zijn beter te visualiseren in een museum dan traag lopende processen en minder zichtbare structuren. Bij bepaalde hoofdrolspelers ontstaat in de loop der tijd epische concentratie. Zo was de man van Aletta Jacobs,

²⁹ P.B.M. Blaas, ‘Vorm geven aan de tijd. Over periodiseren’, in: Grever en Jansen, *De ongrijpbare tijd*, 35-48, 44.

³⁰ Jonathan Carter, ‘Telling Times. History, Emplotment, and Truth’, *History and Theory* 42 (2003) 1-27, 25.

³¹ David Carr, *Time, Narrative, and History* (Bloomington 1986).

³² Carter, ‘Telling Times’, 4-7.

Carel Victor Gerritsen, in zijn tijd minstens zo bekend als zijn feministische vrouw. Toch is hij in de historische beeldvorming in de schaduw van Aletta geraakt. Maar nogmaals, het verleden zelf biedt geen chronologie aan, al hebben de handelingen en gebeurtenissen een verhalend en dus temporeel karakter. De selectie van narratieven en de geconstrueerde tijdslijn voor het metaverhaal wordt vanuit een bepaald perspectief gemaakt. Dat perspectief is de uitdrukking van opvattingen over de identiteit van de gemeenschap waarop dat verhaal betrekking heeft. Over de keuze van dat perspectief gaan de huidige discussies, niet of er wel of geen chronologie zou zijn. Zonder temporaliteit is er namelijk geen verhaal.

De choreografie van het NHM: de bezoekers

In hun visiedocument kondigen de twee directeuren aan dat zij nadruk leggen op **BEELD**, dat ze ruimte willen maken voor een Land van Als waar alternatieve geschiedenissen een plaats kunnen krijgen, en dat ze de Nederlandse geschiedenis willen rangschikken in vijf werelden: ik en wij; land en water; rijk en arm; oorlog en vrede; lichaam en geest. Het visiedocument heeft verfrissende ideeën. De nadruk op beeld en verbeelding, en het idee van het 'Land van Als' lijken zo ontleend aan het gedachtegoed van Johan Huizinga. Zoals bekend verzette hij zich tegen het determinisme van de nationale geschiedschrijving in zijn tijd; het nationale kader werd naar zijn smaak te zeer als raster op het verleden geprojecteerd en elke politieke gebeurtenis als onvermijdelijk in de richting van de moderne natie geïnterpreteerd. Hij pleitte voor een open benadering van de geschiedenis waarin plaats is voor toeval en onvervulde mogelijkheden.³³ Diezelfde Huizinga legde in zijn bekende definitie van geschiedenis ook nadruk op pluraliteit, 'de mogelijke veelheid van vormen van Geschiedenis': elke cultuur (en dus ook elke cultuurkring) legt zich rekenschap af van haar verleden.

Dat is natuurlijk fascinerend en ik ben het er helemaal mee eens. Maar hoe gaat het NHM om met de pluraliteit aan verhalen over de Geschiedenis van Nederland zonder dat jongeren de weg kwijtraken? Is het concept van de vijf werelden als ordening van de Nederlandse geschiedenis en het Land van Als adequaat? Welke museale opzet biedt bezoekers optimaal inzicht in de Nederlandse geschiedenis?

Op de vijf werelden is de grootste kritiek in de publieke discussies gekomen. Er zijn minstens twee redenen voor deze kritiek. In de eerste plaats doet de keuze voor deze themavelden sociologisch aan, alsof de vijf werelden abstraheren van het temporele element. Nu kan het zijn dat in deze werelden de nadruk ligt op de synchronie, terwijl de criticasters een diachronische benadering van beelden en objecten prefereren waarbij gestreefd wordt naar een precieze datering in de tijd. Met een synchronische presentatie is echter niets mis, want die komt uiteindelijk toch in een diachronische tijdlijn te staan.

³³ Johan Huizinga, 'Het aesthetische bestanddeel der geschiedkundige voorstellingen' (oratie) (Groningen 1905), *Verzamelde Werken*. VII (Haarlem 1950) 3-28; Idem, 'Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef' (1912), *Ibidem*. II (Haarlem 1948) 97-160.

Het risico van de huidige opzet is dat heel uiteenlopende verschijnselen onder een zelfde noemer worden geschaard, zoals uit sommige beschrijvingen blijkt.³⁴ Dan is er geen narratio en dus ook geen chronologie. Het gevolg kan zijn dat museumbezoekers al wandelend door deze werelden volkomen gedesorïenteerd raken. Een tweede reden voor de kritiek is dat de vijf werelden te ver afstaan van de natiestaat als politieke entiteit en daarom niet meteen als *nationale* geschiedenis worden herkend. De opzet heeft inderdaad geen temporele structuur die geënt is op politieke gebeurtenissen en ontwikkelingen, maar dat wil niet zeggen dat er geen chronologie mogelijk is. Zo verwijzen de werelden arm en rijk, en land en water naar een temporaliteit die gebaseerd is op structurele en sociaal-economische processen, vergelijkbaar met wat Fernand Braudel onderscheidde als de *longue durée* (een 'temps presque immobile' van landschappelijke en klimatologische aard) en de conjuncturele tijd (veranderingen als demografie en sociale verhoudingen)³⁵, benaderingen die interessant en relevant kunnen zijn voor de Nederlandse geschiedenis in het NHM.

Hoe het ook zij, in elk van deze werelden kan de geschiedenis diachronisch of synchronisch benaderd worden. Een dergelijke opzet is misschien wel beter voor de ontwikkeling van historisch besef dan in één keer chronologisch door het hele museum wandelen. Alles hangt af van de manier waarop de vijf werelden uitgewerkt worden. Meer valt er voorlopig niet over te zeggen.

Vanwege de pedagogische doelstelling van het NHM stel ik nu al het volgende voor. Maak in het NHM enkele permanente tentoonstellingen. In één permanente tentoonstelling encsceneer je een globale chronologie over de geschiedenis van Nederland. Timmer daar de zaak niet dicht. Gebruik niet de canon voor de inrichting, want dan raak je verstrikt in vijftig vensters met alle doorkijkjes. Dit globale verhaal kan in een andere ruimte voorzien worden van verwijzingen naar de canon, de tijdvakken van Wilschut en reflexief commentaar. Naast deze globale chronologische ruimte komen in de andere permanente exposities enkele omvattende fascinerende verhalen vanuit andere perspectieven waarin bezoekers ondergedompeld kunnen worden in het verleden. De vijf werelden kunnen daartoe dienen, hoewel drie werelden wat mij betreft al voldoende zijn. Kinderen kunnen het waarschijnlijk hooguit twee uur volhouden in een NHM. Juist ten aanzien van leerlingen moet je goed nadenken over de routing door het museum, over zitplaatsen, rustige ruimtes en plekken met digitale middelen. Bij vmbo-leerlingen werkt bijvoorbeeld een gelikte esthetiek niet. Maak voor hen gedoseerde exposities met contextinformatie; geef een tijdsvolgorde bij de objecten met identificaties en laat ze

³⁴ Zie de bijdrage van Petra Groen waarin zij de wereld 'oorlog en vrede' kritisch bespreekt. In deze opzet worden veldslagen, arbeidersprotest, krakersrellen, huiselijk geweld en dierenmis-handeling bij elkaar geplaatst.

³⁵ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II* (Parijs 1947). Over Braudels gelaagde tijd zie Peer Vries, 'De zegetocht van de Annales', in: Herman Beliën en Gert Jan van Setten (eds.), *Geschiedschrijving in de twintigste eeuw. Discussie zonder eind* (Amsterdam 1991) 181-221 en Harry Jansen, 'Gestolde tijd. Historische entiteiten en de geschiedschrijving van de Gouden Eeuw', in: Grever en Jansen (eds.), *De onrijpbare tijd*, 145-163, met name 152.

niet te veel zoeken in papier.

Welk beginpunt kiezen we voor deze globale chronologische overzichtsruimte: 1477, 1588 of 1648? Welke tijdvakken en omslagpunten: de Franse tijd, de industrialisatie of de seksuele revolutie met de introductie van de pil? Wat wordt het eindpunt? In het Duitse historisch museum in Berlijn werd pas na twintig jaar discussie in 2006 de permanente tentoonstelling over de Duitse geschiedenis geopend. Daar heeft men lang stilgestaan bij de vraag wanneer deze geschiedenis begint.³⁶ In het jaar 0 woonden er geen Duitsers, werd er geen Duits gesproken, en was er ook geen Duits nationaal bewustzijn. De permanente tentoonstelling begint met de slag van Arminius in het jaar 9 toen de Romeinse legioenen van Varus verslagen werden. Veel aandacht wordt besteed aan de rol die deze slag heeft gespeeld bij de vorming van de Duitse natiestaat in de negentiende eeuw.

Ik zou de permanente expositie in het NHM laten beginnen met de Bataafse opstand in 69 na Chr. En al werd minister Plasterk door de Kamerleden bekritiseerd toen hij met een knipoog pleitte voor de Rijnlocatie met als argument dat de Bataven de Rijn kwamen afzakken, mythische verhalen over de oorsprong van een land zijn belangrijk. Ze stimuleren de historische interesse en illustreren de dynamiek van de nationale geschiedenis.

Het verhaal over de fameuze Bataafse opstand staat in Tacitus' *Historiën*.³⁷ Julius Civilis organiseerde de opstand die de Bataven hun vrijheid moest teruggeven. Op dat moment had hij zelf 25 jaar in het Romeinse leger gediend. Hij veroverde de Betuwe en verwoestte het legerkamp in Xanten. Na een lange strijd langs de Rijn leden ze de nederlaag en startten de Bataven onderhandelingen met de Romeinen. Achteraf bleek de opstand om een incident te gaan. Bataven en Romeinen onderhielden vierhonderd jaar goede betrekkingen. Tijdens de volksverhuizingen trokken ze westwaarts en vond waarschijnlijk een stamvermenging tussen Bataven en Salische Franken plaats. Daarna raakte de Bataven in de vergetelheid.

Vanaf circa 1500 werd Tacitus herontdekt in de Nederlanden. In de Tachtigjarige Oorlog ging het verhaal over de Bataafse opstand als voorbeeld dienen voor de strijd tegen het Spaanse gezag. Toen ontstond de Bataafse mythe over de Bataven als heldhaftige voorvaders. Aan deze 'oer-Nederlanders' die in beestenvellen de Rijn kwamen afzakken werd vrijheidszin en moed toegeschreven. In de beeldvorming werd de opstandelingenleider vereenzelvigd met Willem van Oranje. Niet toevallig gaven de Heren Zeventien de door J.P. Coen veroverde stad Jayakarta in de Indonesische archipel – die als hoofdstad van de Nederlandse kolonie ging fungeren – de naam Batavia.

Een van de mooiste afbeeldingen over de Bataafse mythe is het schilderij van Rembrandt, *De samenzwering van Claudius (Julius) Civilis*. Een digitale grootschalige versie van dit schilderij zou een van mijn favoriete beelden voor

³⁶ Jürgen Kocka, 'Ein chronologischer Bandwurm. Die Dauerausstellung des Deutschen Historischen Museums', *Geschichte und Gesellschaft* 32 (2006) 398-411.

³⁷ Voor een bespreking van de Bataafse mythe en de doorwerking in de populaire cultuur, inclusief het onderwijs, zie Grever en Ribbens, *Nationale identiteit*, 41-42.

het NHM zijn. Het is een knooppunt van veel geschiedenis: het schilderij verwijst naar de Romeinen en de Bataven, naar de Bataafse mythe in de vijftiende en zestiende eeuw bij de opbouw van de Republiek der Nederlanden, naar de Gouden Eeuw en naar de schilderkunst van Nederlands beroemdste meester: Rembrandt van Rijn. Op het schilderij zien we de eenogige Julius Civilis met zijn mannen de eed afzweren om samen te strijden tegen de Romeinen. De eenogigheid, die maakte dat Julius Civilis zich volgens Tacitus vergeleek met de eenogige Hannibal, kenmerkte bij verschillende volken de leider van een mannenbond. Rembrandt schilderde het tafereel in 1661 voor het nieuwe stadhuis van Amsterdam, waar *De samenzwering* maar kort gehangen heeft. Het schilderij is nu in het bezit van het Nationaal Museum van Zweden.

De Bataafse mythe was zo sterk dat ook de patriotten er zich door lieten inspireren in hun verzet tegen stadhouder Willem V. Aan het einde van de achttiende eeuw noemden de Nederlandse revolutionairen zich trots 'Bataven'. Later, in de twintigste eeuw, prijkten de Bataven op de schoolplaten in de klas. Nadat de Bataven tijdens de Tweede Wereldoorlog bij de nazi's nog een rolletje kregen toebedeeld als 'echte Germanen', raakte de mythe in de vergetelheid. De Bataven bleven vooral iconisch aanwezig in logo's en namen van fietsen, brommers en loopwedstrijden. Zo kun je met dit ene beeld een helder diachronisch perspectief op de Nederlandse geschiedenis presenteren. Tegelijkertijd kun je aan de hand van dit schilderij bij leerlingen het historisch redeneren stimuleren met vragen als: wat is hier fictie en wat werkelijkheid, in hoeverre is sprake van anachronismen, wat is de historische context van dit schilderij, wat kan de bedoeling van Rembrandt zijn geweest?³⁸

Ik eindig met een laatste advies aan de directie van het NHM: ga naar de scholen, communiceer met docenten en experimenteer met jonge bezoekers. Dat is leerzamer en boeiender dan het volgen van de tegenstrijdige boodschappen uit de Haagse politiek.

Maria Grever (1953) is hoogleraar Theorie en methoden van de maatschappijgeschiedenis en directeur van het Centrum voor Historische Cultuur aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zij leidt met Carla van Boxtel het NWO programma *Heritage Education, Plurality of Narratives and Shared Historical Knowledge*. Recente publicaties zijn: *De encenering van de tijd* (2001); (met Kees Ribbens) *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (2007) en (met Terry Haydn en Kees Ribbens), 'Identity and School History. The Perspective of Young People from the Netherlands and England', *The British Journal of Educational Studies* (2008). Email: grever@fhk.eur.nl.

³⁸ Historisch redeneren is het organiseren van informatie over het verleden om historische verschijnselen te beschrijven, te vergelijken en/of te verklaren. Leerlingen leren historische vragen stellen, contextualiseren, gebruik maken van historische begrippen en structuurbegrippen, en ondersteunen beweringen met argumenten gebaseerd op bewijs uit bronnen. Zie Carla van Boxtel, *Geschiedenis, erfgoed en didactiek* (Rotterdam 2009) 20-26.

Oorlog en Vrede

De slag om het Nationaal Historisch Museum

PETRA GROEN

War and Peace. The Battle around the Dutch National History Museum

War and Peace is one of the 'world themes' that the future Dutch National History Museum will concentrate on. This essay argues that we should elaborate on this theme from two angles: our relationship with our military past and our perspective with regard to specific conflicts. Our attitude to our military past and present is characterized by ambiguity. Dutch war culture can represent this ambiguous attitude. Our visions about the causes and nature of conflicts alter with the passage of time and according to our specific social position. This change in our (historical) perspectives can be illustrated based on some of the frequently discussed conflicts.

Een van de werelden die het Nationaal Historisch Museum het publiek wil tonen is die van 'oorlog en vrede'. Vanuit mijn specialisme, de militaire geschiedenis, kan ik dat alleen maar toejuichen. Niet voor niets hebben militair-historici de laatste jaren aanhoudend betoogd dat Nederland wel degelijk een militaire traditie heeft en als een militaire natie te kwalificeren is, in weerwil van ons heel wat vredelievender zelfbeeld.¹ Maar er zijn meer nieuwe inzichten gerezen op militair-historisch terrein en meer debatten gevoerd die de algemene geschiedenis raken, want de laatste decennia heeft deze academische discipline een behoorlijke vlucht genomen. Wat past hiervan in een Nationaal Historisch Museum en wat niet? Moet er aandacht zijn voor het Nederlandse aandeel in de Militaire Revolutie in de zeventiende eeuw of juist voor de discussie over de Slag bij Arnhem in 1944? In zijn algemeenheid wil ik bepleiten de vragen naar het waarom achter ons militaire optreden en onze omgang met het militaire verleden als leidraden te nemen. Juist daardoor kunnen we betekenis geven aan het verleden en meer inzicht krijgen in het heden. Ik zal mijn bedoelingen verduidelijken aan de hand van twee onderwerpen: het debat over onze militaire identiteit en het veranderlijke perspectief op onze oorlogen.

¹ B. Schoenmaker, 'Alleen in 's lands belang. De inzet van de Nederlandse krijgsmacht door de eeuwen heen', in: J. Hoffenaar (ed.), *Nederland en zijn militaire traditie. Teksten van de militair-historische lezingen tijdens de Derde Nationale Geschiedenisdag gehouden op 1 november 2003, te Apeldoorn* (Den Haag 2003) 7; W. Klinkert, *Van Waterloo tot Uruzgan. De militaire identiteit van Nederland* (Amsterdam 2008) 5; Vergelijk P. de Rooy, 'Geweld in de polder', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 119:1 (2004) 62-70.